

Robert Hirsch

**Ochrona i konserwacja
historycznej architektury
modernistycznej Gdyni**

Gdańsk 2021

PRZEWODNICZĄCY KOMITETU REDAKCYJNEGO
WYDAWNICTWA POLITECHNIKI GDAŃSKIEJ

Dariusz Mikielewicz

REDAKTOR PUBLIKACJI NAUKOWYCH

Michał Szydłowski

REDAKTOR SERII

Maria J. Sołtysik

RECENZENCI

Jadwiga Roguska

Katarzyna Rozmarynowska

REDAKCJA JĘZYKOWA

Agnieszka Frankiewicz

SKŁAD

Wioleta Lipska-Kamińska

PROJEKT OKŁADKI

Wioleta Lipska-Kamińska

Wydanie I – 2016

Wydanie II – 2021 zmienione i uzupełnione

Wydano za zgodą

Rektora Politechniki Gdańskiej

Oferta wydawnicza Politechniki Gdańskiej jest dostępna pod adresem
<https://www.sklep.pg.edu.pl>

Utwór nie może być powielany i rozpowszechniany, w jakiegokolwiek formie
i w jakikolwiek sposób, bez pisemnej zgody wydawcy.

© Copyright by Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej
Gdańsk 2021

ISBN 978-83-7348-838-0

SPIS TREŚCI

WSTĘP	5
1. CHARAKTERYSTYKA HISTORYCZNEJ ARCHITEKTURY MODERNISTYCZNEJ GDYNI	7
1.1. Architektura modernistyczna Gdyni w okresie międzywojennym	7
1.1.1. Początki architektury modernistycznej w Gdyni	7
1.1.2. Wielki plac budowy	16
1.2. Skutki II wojny światowej w architekturze modernistycznej Gdyni	24
1.2.1. Przerwane dzieło	24
1.2.2. Gdynia niedokończona	25
1.2.3. Zabudowa w czasie II wojny światowej	26
1.2.4. Zniszczenia wojenne	28
1.3. Historyczna architektura modernistyczna Gdyni w pierwszych latach po II wojnie światowej ...	31
1.3.1. Odbudowa po II wojnie światowej	31
1.3.2. Dokańczanie przedwojennych inwestycji	34
1.3.3. Przekształcenia międzywojennych budynków modernistycznych	40
1.3.4. Historyczna architektura modernistyczna po II wojnie światowej	46
1.3.5. Budynki modernistyczne pierwszych lat powojennych nawiązujące do architektury przedwojennej	51
2. OCHRONA HISTORYCZNEJ ARCHITEKTURY MODERNISTYCZNEJ GDYNI	58
2.1. Ochrona prawna historycznej architektury modernistycznej Gdyni	61
2.1.1. Architektura modernistyczna Gdyni w rejestrze zabytków	62
2.1.2. Ochrona dziedzictwa w planowaniu przestrzennym	69
2.1.3. Ochrona układu urbanistycznego śródmieścia Gdyni	73
2.2. Uwagi o zachowaniu wartości niematerialnych	78
2.3. Wybrane kwestie finansowania konserwacji zabytków Gdyni	80
2.4. Ochrona długofalowa przez popularyzację i partycypację społeczną	82
3. HISTORYCZNA ARCHITEKTURA MODERNISTYCZNA W PRZESTRZENI WSPÓŁCZESNEGO MIASTA ..	91
3.1. Zachowanie walorów miasta historycznego na przykładzie śródmieścia Gdyni	91
3.1.1. Nowa zabudowa w mieście historycznym	92
3.1.2. Przestrzeń publiczną w mieście historycznym	93
3.1.3. Przestrzeń wewnętrzne kwartałów zabudowy	95
3.1.4. Zachowanie innych historycznych elementów przestrzeni miasta	99

3.2. Współczesne przekształcenia historycznej architektury modernistycznej Gdyni	101
3.2.1. Rozbudowy i modernizacje	102
3.2.2. Adaptacje	105
3.2.3. Restauracje i remonty	106
3.2.4. Wyburzenia	108
4. WYKOŃCZENIE ELEWACJI BUDYNKÓW MODERNISTYCZNYCH GDYNI	111
4.1. Projekty i ich realizacje	112
4.2. Elewacje z okładziną z kamienia naturalnego	114
4.3. Elewacje z okładziną z płytek	137
4.4. Elewacje wykończone cegłami ceramicznymi	156
4.5. Elewacje wykończone cegłami cementowymi	166
4.6. Elewacje tynkowane	172
4.7. Detale na elewacjach	224
5. CHARAKTERYSTYCZNE ELEMENTY ARCHITEKTONICZNE BUDYNKÓW MODERNISTYCZNYCH GDYNI	228
5.1. Drzwi i bramy	229
5.2. Okna i inne rodzaje doświetlenia budynków	241
5.3. Wykończenie i wyposażenie wnętrz budynków modernistycznych	252
5.4. Posadzki	255
5.5. Wykończenie ścian wewnętrznych	279
5.6. Balustrady	284
5.7. Wyposażenie wnętrz	291
6. STUDIA PRZYPADKÓW – ADAPTACJE BUDYNKÓW MODERNISTYCZNYCH	304
6.1. Adaptacja hali garażowej w Gdyni-Redłowie	305
6.2. Adaptacja Dworca Morskiego na Muzeum Emigracji	310
6.3. Rewaloryzacja dworca kolejowego Gdynia Główna	321
Bibliografia	334
Plan 1	347
Plan 2	349

WSTĘP

Architektura modernistyczna w Polsce stała się w ostatnich latach przedmiotem szerokiego zainteresowania specjalistów zajmujących się historią architektury i konserwacją zabytków. Zmienia się także stopniowo społeczne nastawienie do tej części dziedzictwa kulturowego i rośnie grono miłośników architektury XX w. W coraz szerszym zakresie, choć nadal nie bez przeszkód, najlepsze dzieła architektury modernistycznej obejmowane są ochroną prawną. Po okresie degradacji i deformujących przekształceń liczne budynki modernistyczne zaczynają być doceniane i poddawane działaniom, które zapewniają ich zachowanie i przywracają zatarte walory. Bardzo wiele dowodów tej przemiany obserwujemy także na terenie Gdyni.

Wśród wielu miast Polski Gdynia zajmuje miejsce szczególne. Powstanie portu i miasta było efektem intensywnego i relatywnie krótkiego procesu, wynikającego z uwarunkowań międzywojennych. Port i miasto są symbolami dokonań odrodzonej Polski porozbiorowej i całego dwudziestolecia międzywojennego. Symbolika Gdyni jako „okna na świat”, odpowiednio podbudowana propagandowo, była dowodem aspiracji państwa i fascynacji społeczeństwa morzem i potencjałem, jaki się z nim wiązał. Nowoczesna architektura stanowiła demonstrację witalności i woli modernizacji odrodzonego państwa. Nazwa „Gdynia” to hasło mające znaczenie historyczne i wywołujące określone skojarzenia.

Pomimo stosunkowo krótkiej historii Gdyni jako ośrodka portowego jest to miasto historyczne, w którym został utrwalony miniony, szczególny okres w dziejach Polski, nierozzerwalnie związany z naszą państwowością. Jest to więc wyjątkowa część naszego dziedzictwa narodowego. Powstanie i szybki rozwój portu i miasta w okresie międzywojennym oraz powojenne zmiany ustrojowe i społeczne znalazły swoje odbicie w urbanistyce, architekturze, a nawet infrastrukturze miasta. W wielu innych historycznych ośrodkach miejskich architektura modernistyczna jest jednym z kolejnych istotnych etapów rozwoju architektury. W przypadku Gdyni pozbawionej wielowiekowych nawarstwień struktury miejskiej architektura modernistyczna stała się znakiem rozpoznawczym miasta i stanowi ważny czynnik identyfikacji.

Wiele problemów miast historycznych dotyczy także Gdyni. Zachowane dziedzictwo kulturowe stanowi w tych miastach poważny bagaż, ale może też być jednocześnie ich kapitałem i potencjałem rozwojowym. W Gdyni brak wielowiekowej zabudowy oznacza z jednej strony brak wielu problemów, z jakimi borykają się inne miasta historyczne, związanych np. ze starą i zdegradowaną zabudową, z drugiej jednak strony przekłada się na specyficzne walory kulturowe, które nie dla wszystkich są oczywiste, a w dużym stopniu są dopiero stopniowo odkrywane. Tu, jak mało gdzie, międzywojenna historia spleta się ze współczesnością, także dzięki mieszkańcom, którzy od początków są silnie związani z miastem. To społeczność Gdyni – mieszkańcy, właściciele domów, budowniczowie i architekci – przeniosła tradycję przez zawirowania historii – okres II wojny światowej oraz czasy PRL – przekazując ją kolejnym pokoleniom oraz nowym mieszkańcom. Ta kontynuacja i ciągłość to nieoceniony potencjał miasta.

Początki architektury modernistycznej w Gdyni przypadły na koniec lat 20. XX w. W latach 30. nastąpił rozkwit tej architektury, trwający aż do wybuchu II wojny światowej, która przyniosła architektoniczny

zastój, a w końcowej fazie destrukcję zabudowy. Po wojnie nastąpił nowy etap w dziejach architektury modernistycznej, którego koniec trudno jest jednoznacznie określić. Przez kilka lat bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej widoczne były próby powrotu do rozwiązań sprzed okupacji: nowe budynki projektowali przedwojenni architekci, działalność prowadzili przedwojenni inwestorzy i prywatne firmy budowlane. Ten silny związek zaczął zanikać z końcem lat 40. XX w. wobec utrwalania się nowych uwarunkowań politycznych oraz pojawienia się architektury socrealistycznej, zrywającej z tradycją modernistyczną. Powrót założeń i form modernistycznych w architekturze nastąpił w pewnym stopniu w drugiej połowie lat 50. XX w., przejawiając się głównie cechami funkcjonalno-estetycznymi, jednak już w nowej sytuacji politycznej i gospodarczej. Architektura modernistyczna odrodziła się i trwała przez kolejne lata, a koniec tego okresu nie jest łatwy do ustalenia. Z bardzo wielu rozwiązań, które stanowiły zdobycz architektury modernistycznej, korzystamy do dzisiaj.

Ochrona i konserwacja zabytków modernistycznych były i są wyrazem chęci utrwalenia dla przyszłych generacji ważnych zjawisk zachodzących w naszej historii w XX w. Wiele różnych uwarunkowań sprawia, że ochrona i konserwacja architektury modernistycznej – nie tylko w Gdyni – stanowią poważne wyzwanie. Architektura ta wciąż nie jest dostatecznie zbadana i odpowiednio doceniona. W Polsce od początku lat 90. XX w. panują nowe realia ustrojowe, a postulowane i preferowane współcześnie kompleksowe podejście do zachowania dziedzictwa w ramach zrównoważonego rozwoju powoduje, że mamy do czynienia z nową sytuacją. Ochrony nie ułatwiają brak uniwersalnych kryteriów i zasad oceny walorów architektury modernistycznej, słabe podstawy teoretyczne współczesnego konserwatorstwa, niedoskonałe narzędzia prawne i powszechne nadal problemy organizacyjne i ekonomiczne związane z konserwatorstwem. W tych warunkach konieczne jest poszukiwanie dodatkowych – mniej tradycyjnych – metod zachowania dziedzictwa, po które sięgnięto w Gdyni.

Prowadzone w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat w Gdyni różnorodne działania konserwatorskie związane z architekturą modernistyczną i uzyskana dzięki nim wiedza oraz efekty zasługują na szersze przedstawienie. Można się już pokusić o pewne podsumowanie i wnioski w tym zakresie. Te właśnie cele przyświecały powstaniu niniejszej książki, która jest owocem wieloletnich doświadczeń własnych autora, nabytych w ciągu kilkunastu lat pracy na stanowisku Miejskiego Konserwatora Zabytków w Gdyni.

W książce skoncentrowano się na architekturze okresu międzywojennego oraz pierwszych lat po wojnie. Architektura okresu międzywojennego została już dobrze zbadana i opracowana, a upływ czasu pozwala mieć do niej dystans niezbędny do dokonania podsumowania. Ponadto architektura lat międzywojennych pozostaje nadal głównym celem działań konserwatorskich. Sięgnięto także do przykładów z architektury powojennej, aby ukazać relacje pomiędzy architekturą modernistyczną z lat międzywojennych i powojennych. Istnieje całkiem liczna grupa budynków, które należą i do jednego, i do drugiego okresu.

Szczególny nacisk położono na zespół zabudowy dzielnicy centralnej, czyli śródmieście Gdyni, które zostało ukształtowane w okresie międzywojennym i którego znaczna część podlega ochronie jako zabytkowy układ urbanistyczny, a od 2015 r. jest jednym z Pomników Historii, ustanowionych przez Prezydenta RP. Tu znajduje się największe skupisko budynków modernistycznych w mieście.

Fotografie zamieszczone w książce w większości dotyczą Gdyni i zostały wykonane przez autora. W przypadku ilustracji dotyczących innych miast, a także pochodzących z innych źródeł zostało to zaznaczone w podpisach. Fotografie archiwalne pochodzą w większości z zasobów Urzędu Miasta Gdyni (dalej UM Gdyni), Muzeum Miasta Gdyni (dalej MMG) oraz ze zbiorów prywatnych pana Piotra Popińskiego, któremu dziękuję za udostępnienie swojej kolekcji.